

QISSA JANRI GENEZISI HAQIDA

Zilola Haydarova – JDPU Maktabgacha va boshlang‘ich yo‘nalishlarda
masofaviy ta‘lim kafedrasida o‘qituvchisi

Umidjon Bobonazarov – JDPU Sirtqi bo‘lim o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi
4-bosqich talabasi

Annotatsiya

Maqolada qissa janrining kelib chiqishi Qur‘oni karim oyatlari bilan bog‘lab sharhlangan. Muqaddas kitobning A‘raf, Baqara, Naml, Niso, Nuh, Maryam, Oli Imron, Kahf, Yusuf, Hud, G‘afur kabi suralar tarkibida qissa so‘zi qo‘llanilganligi keltirilgan. Nuh, Muso, Yusuf (S.A.V) haqidagi qissalarning mazmun-mohiyati, adabiy-estetik ahamiyati yoritilgan.

Abstract

In the article, the origin of the short story genre is explained in connection with the holy verses of the Qur‘an. It is mentioned that the word story is used in the chapters of the Holy Book such as A‘raf, Baqara, Naml, Nisa, Nuh, Maryam, Oli Imran, Kahf, Yusuf, Hud, Ghafur. The essence, literary and aesthetic significance of the stories about Noah, Moses, Yusuf (S.A.V) are highlighted.

Абстрактный

В статье объясняется зарождение жанра рассказа в связи со священными аятами Корана. Упоминается, что слово история используется в таких главах Священной Книги, как Араф, Бакара, Намл, Ниса, Нух, Марьям, Али Имран, Кахф, Юсуф, Худ, Гафур. Выделены сущность, литературное и эстетическое значение рассказов о Ное, Моисее, Юсуфе (С.А.В.).

Kalit so‘zlar: qissa, genezis, Qur‘oni karim, Odam Ato, Muhammad payg‘ambar, A‘raf, Baqara, Naml, Niso, Nuh, Maryam, Oli Imron, Kahf, Yusuf, Hud, G‘afur.

Key words: story, genesis, Holy Qur‘an, Adam, Prophet Muhammad, A‘raf, Baqara, Naml, Nisa, Nuh, Maryam, Ali Imran, Kahf, Yusuf, Hud, Ghafur.

Ключевые слова: история, бытие, Священный Коран, Адам, Пророк Мухаммад, Араф, Бакара, Намл, Ниса, Нух, Марьям, Али Имран, Кахф, Юсуф, Худ, Гафур.

Inson yaralibdiki, ezgulikka, go‘zallikka, yaxshilikka intilib yashaydi. O‘zining ezgu so‘zi, ezgu amallari orqali o‘zgalar qalbidan joy olishga intiladi. Bu borada esa bizga badiiy adabiyot yordam qo‘lini cho‘zadi. Adabiyot – hayot mehvari sifatida kishilarni ana shunday yaxshiliklar qilishga, ezgu amallarini ko‘paytirishga chorlab turadi. Bugun o‘zbek adabiyotidagi so‘z erkinligi, ijodiy hurfikrlilik turfa yo‘nalishdagi so‘z san’ati namunalarining yaratilishiga zamin yaratmoqda.

So‘z san’atkori – yozuvchi va shoirlar qaysi mavzuda, qaysi yo‘nalishda asar yaratmasin, albatta, nigohini insoniyatning umumbashariy muammolariga, hayot mohiyatini anglashga, go‘zalliklarni his etishga, yashashga ishtiyoq va shukronalik hissini tuyishga qaratmoqda. Turfa qahramonlar, xilma-xil mavzular, rang-barang tasvirlar adabiyotimiz kutubxonasini boyitib bormoqda. Bu borada qissa janri hamda uning takomilini ham alohida e’tirof etmoq zarur. Boisi bugun o‘zbek adabiyotida qissachilik maktabi shakllanib ulgurdi. Bu maktabga tamal toshini qo‘ygan, uni shakllantirgan, rivoji uchun hissa qo‘shgan so‘z san’atkorlari o‘z asarlari bilan ibrat bo‘la olishadi.

Qissa terminining kelib chiqishi arab tilidan olingan bo‘lib, lug‘aviy ma’nosi hikoya, sarguzasht ma’nosini ifodalaydi. “Qissa, odatda, bir va bir necha shaxslar taqdiriga oid turli voqealarni o‘ziga asos qilib olishi bilan epik turning hikoya, hajmi va mazmunining nisbatan cheklanganligi bilan romandan farq qiladi. Qissalar hayot murakkabliklarini hikoyaga nisbatan kengroq, xarakter hamda voqelik ko‘lamini romanga qaraganda kamroq qamrab oladi. Qissada u yoki bu shaxs hayotining ma’lum bir davri xronikal tarzda bayon qilinadi. Qissada lirizm hikoya va romandagidan kuchliroq bo‘lishi mumkin”. [4.]

Alloh taolo nozil qilgan Qur’oni karim oyatlari va suralarini diqqat bilan o‘qir ekansiz, undagi yozilganlardan hayratga tushasiz. Bugun makon va zamonda ro‘y bergan yoki ro‘y berishi kutilayotgan voqealar, ishoralar muqaddas kitobda keltirilib, sirlilikka ishora qilgan. Qur’oni karim oyatlarida keltirilgan insonning yaratilishi haqidagi kichik xabar qissaning ilk namunasi sifatida o‘rganiladi. Bejiz fikrlarimizni Alloh taoloning muqaddas kitobi Qur’oni karim bilan boshlamadik. Sababi Yaratgan in’om etgan buyuk ne’matlardan biri Qur’oni karim shu darajada mukammal va batafsil yoritilganki, unda faqatgina islom diniga oid emas, balki turli jabhalarga tegishli ma’lumotlarni topishimiz mumkin. Jumladan, Qur’oni karimning bir qancha suralarida qissa so‘zi Odam Ato yaratilishidan tortib to Muhammad payg‘ambar tavalludigacha hamda bashariyatning keyingi qismatigacha

(mahshargacha) bo‘lgan voqealar, taqdiralar kechmishlar, hodisalarda talqin etilgan. Muqaddas kitobning A’rof, Baqara, Naml, Niso, Nuh, Maryam, Oli Imron, Kahf, Yusuf, Hud, G’afur kabi suralar tarkibida qissa so‘zi qo‘llanilgan hamda ma’lum hodisot ilohiy mushtaraklik bilan hamohang tarzda keltirilgan. Masalan, birgina A’rof surasini olaylik. Bu surada birinchi marotaba payg‘ambarlar haqida keltirilgan. Unda Nuh (a.s), Hud (a.s), Solih (a.s), Lut (a.s), Shuayb (a.s) va Muso (a.s) haqidagi qissalar keltirilgan.

Nuh payg‘ambar – payg‘ambarlar oqsoqoli (shayx ul-anbiyo) haqidagi qissada uning o‘z elini har xil butlarga, sanamlarga, ilohlarga sig‘inishdan qaytarganligi aytiladi. Lekin odamlar unga nisbatan ishonchsizligi, qaysarligi va itoat etmaganliklaridan suv balosiga muhtalo bo‘lganliklari tafsiloti keltiriladi. Yana Qur’oni karimda keltirilishicha, Nuh payg‘ambar 950 yil umr ko‘radi, qavmini suv balosidan ham qutqaradi.

Qur’onda batafsil tafsir qilingan ilk qissa bu Muso alayhissalom haqidagi qissadir. Muso payg‘ambarning noyob qobiliyati, Fir’avn bilan bo‘lgan mojarolar, Allohning bani Isroil qavmiga ko‘rsatgan shafqati, Yaratganning ne’matlariga shukur qilmaganliklaridan so‘ng boshlariga tushgan musibat va ko‘rgiliklar hikoya qilinadi.

Nuh (a.s), Hud (a.s), Solih (a.s), Lut (a.s), Shuayb (a.s) va Muso (a.s) haqida keltirilgan qissalarda qavmlarning Allohdan mo‘jiza talab etganliklari, Yaratganning ilohiy qudratiga bo‘ysunmaganliklari, imon keltirishdan bo‘yin tovlaganliklari eslatib o‘tiladi. Qur’oni karimda nomlari zikr etilgan payg‘ambarlarning elchi ekanliklariga ishonmagan qavmlar suv, shamol, bo‘ron, toshqin, bulut, zilzila, yong‘in kabi tabiiy ofatlarga muhtalo bo‘lgan. Aslida, bularning barchasi zamirida insoniyatni ogohlikka, hidoyatga, ezgulikka chorlash mohiyati maqsad qilingan. Muqaddas dinimiz kitobi Qur’oni karim oyatlarida keltirilgan qissalarni o‘rganish asnosida bu haqiqatlar yanada teranlashadi, ravshanlashadi. Bu qavmlarning taqdiri bugun biz uchun ibrat bo‘la oladi. Hidoyatga, shafolatga, mehr-oqibatga, siylayi rahmga ishora qiladi. Kufr ishlardan, shaytoniy nafslarga hirs qo‘yishdan, dunyoning o‘tkinchi noz-ne’matlariga aldanib qolishdan voz kechishga undab turadi.

Qur’oni karimda keltirilgan eng go‘zal qissalardan biri Yusuf payg‘ambar haqidagi qissadir. Bu jumla Qur’oni karimda ham keltirilib o‘tilgan: “Biz Sizga

ushbu Qur'on (surasini) vahiy qilishimiz bilan birga go'zal qissani aytib berurmiz. Siz esa (ey, Muhammad) undan (vahiydan) oldin bexabarlardan edingiz". [1;235]

Alloh taoloning tengsiz qudratini anglashimiz, his qilishimiz uchun atrof-olamga teranroq boqishimiz kifoya qiladi. Kurrayi zaminning har bir ne'mati, yaratig'i Allohning bashariyatga bergan in'omidir. Yusuf qissasida Yaratganga bo'lgan majoziy ishq kuylanadi. Uning borligiga, ne'matlariga imon keltiriladi. Aytishlaricha, Yusuf payg'ambarga Alloh botiniy hamda zohiriy go'zallikni in'om etadi.

Yusuf payg'ambar haqidagi surada Yusuf ibn Ya'qubning hayoti zikrqilinadi, u zotning boshiga tushgan har xil balolar, aka-ukalari va begonalaridan ko'rgan azoblari, kulfatlari, tuhmatga yo'liqqani, zindonband bo'lganligi va sabr-toqatli, Allohga imon keltirish natijasida zindondan qutulishi, Misr zaminining xazinasiga ega bo'lishi bayoni keltiriladi. Ushbu suraning ahamiyatli jihati shundaki, Alloh taolo qanday sinov yoki mashaqqat bersa, albatta, uning yechimini ham beradi, ya'ni o'ning o'n beshi qorong'u bo'lsa, o'n beshi yorug' degan g'oyani ilgari suradi. E'tiborlisi, Yusuf payg'ambar haqidagi sura Muhammad alayhis-salomning hayotlaridagi eng og'ir kunlarida, ya'ni yaqinlari Xadicha va Abu Tolibdan ajragan, mushriklar tomonidan ozor-aziyat chekib, qiynalib yurgan kezlarda – nozil bo'lgan ekan. Go'yo Alloh taolo payg'ambarimizga va ummatlariga boshiga zulm-kulfat, zo'ravonliklar tushsa ham, Haq taolog'a itoat etishga, diyonatidan voz kechmaslikka, sabr-qanoatli bo'lishga, din yo'lida sobitqadam bo'lishga chorlaydi. Ana shundagina nurli va baxtli-saodatli kunlarga yetajaklariga ishora qiladi. Yusuf payg'ambar haqidagi qissa bejizga qissalarning eng go'zali deyilmaydi. Keyinchalik islom olamining qalam ahllari bu suradan ilhomlanib, ta'sirlanib, she'rlar, dostonlar, ash'orlar bitishdi. Bu suraga berilgan ta'riflar ham suraning o'zidek go'zaldir. Ana shunday asarlardan birida "Yusuf surasi jannat ahllari jannatda ham rohat bilan tilovat qilib yuradigan suralardandir", deb ta'rif berilgan bo'lsa, yana birida: "Har Qanday g'am-tashvishga botgan mahzun kishi Yusuf surasini eshitishi bilan orom-oso'yish topur", deyilgan.

Umuman olganda, qissa janrining tarixiy genezisi bevosita Qur'oni karimga borib taqaladi. Bu haqda adabiyotshunos A.Qozixo'jayev shunday deydi: "Qissaning bu oliy ko'rinishi barcha zamon qissalari uchun namuna vazifasini o'tashi mumkin. Inson badiiy tafakkuri ilohiy manbadan oziqlanadi. Insonga ato etilgan ilohiy ilhom uni ilohiy haqiqatlar sari yetaklaydi. Qissa janri spetsifikasiga

nazar tashlar ekanmiz, aynan ilohiy mohiyatga yaqinlashib kelgan qissalar janrning yorqin namunasi sifatida ko‘zga tashlanishini kuzatamiz. Qissaning bu oliy ko‘rinishi barcha zamon qissalari uchun namuna vazifasini o‘tashi mumkin. Inson badiiy tafakkuri ilohiy manbadan oziqlanadi. Agar ilohiy manbadan uzilsa, u tubanlashib, eng quyi qatlamlarda ish olib borishga majbur, nafsoniy sifatlarni oqlash bilan ovora bo‘ladi. Insonga ato etilgan ilohiy ilhom uni ilohiy haqiqatlar sari yetaklaydi. Ilohiy haqiqatlar sari yetaklamaydigan ijod, qanday janrda bo‘lishidan qat’i nazar, e’tibordan tushib qolishga, unutilishga mahkum”. [2; 206-207]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qur’oni karim ma’nolarining tarjima va tafsiri. Sano standart. 2019.
2. Qozixo‘jayev A. Qissa janri xususida. XX asr o‘zbek adabiyoti masalalari (ilmiy maqolalar to‘plami). T.: “Fan” nashriyoti. 2012.
3. Bahodir Karim. Ruhiyat alifbosi. Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2018
4. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Qissa>

Research Science and Innovation House